

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ ДО СЛОВОЦЕНТРИЧНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКИ

Прихована дія слова – одна з найбільш таємничих проблем людства, як і проблема синергетики. Найчастіше дія слова розуміється, як можливість нав'язувати іншому різноманітні мовленнєвотворчі дії, а іноді й несумісні форми їх вираження. Уміння породжувати мовленнєві образи і мовленнєві тексти, за допомогою їх впливати на установки особистості й суспільства, стає дієвим чинником мовної могутності.

Лінгвосинергетичний підхід до навчання мови словом – це сфера суміжних відносно предмета розгляду наукових дисциплін (мовознавства, логіки, психології, психолінгвістики, теорії мовної комунікації, текстології, нейролінгвістики, психології тексту та ін.).

Словоцентрична робота над текстом (текстова діяльність) при цьому стає засобом мовного, мовленнєвого та комунікативного розвитку учнів. У зв'язку з комунікативністю, текстоцентризмом та словоцентризмом навчання мови особлива увага приділяється урокам словесності, діяльності вчителя-філолога, який, у першу чергу, сприяє виробленню у школярів навичок спілкування, з'єднання різнобічного мовленнєвого розвитку особистості дитини з вивченням мовної системи.

Дослідження останніх років свідчать про незадовільний стан мовного, мовленнєвого, комунікативного розвитку учнів загальноосвітньої школи за цілим рядом критеріїв. Це, передусім, пов'язано з недостатньою науковою розробленістю багатьох проблем розвитку зв'язного мовлення школярів. Зокрема, не до кінця досліджені питання відбору і презентації за класами мовного матеріалу. Про це говорять у своїх працях такі сучасні українські і російські дослідники, як А.А. Андрєєв, В.І. Аннушкін, В.П. Беломорець, Ю.А. Бельчиков, В.М. Вандишев, Н.С. Вашуленко, І.Ф. Гудзик, Е.Н. Зарецька, С.Ф. Іванова, Н.Н. Кохтєв, Т.А. Ладиженська, М.Р. Львов, Ю.В. Рождественський, Г.М. Сагач, О.І. Тарасова, Н.Г. Чибісова та ін.

Мовленнєвотворча ж діяльність школярів як відображення словоцентризму в навчанні мови – феномен мовленнєвої культури, що відображає рівень психічного розвитку, мовленнєвої компетентності, внутрішнього духовного стану, вираження переваг та інтересів дітей, вона також є потужним засобом їхнього художньо-естетичного, інтелектуально-творчого розвитку, формування креативної бази кожної особистості.

Мовленнєвотворча діяльність учнів потребує мовленнєвотворчої діяльності педагога в умовах лінгвосинергетичної мовної освіти. Тому своєчасне звернення до словоцентричного навчання мови спонукає комунікативно виправдано використовувати мову, зважено підходити до вибору слова в найбільш типових життєвих ситуаціях, допомагає вирішувати най-

типовіші комунікативні завдання в межах навчальної, трудової, побутової, культурної, громадської сфер спілкування, не тільки учнів, а й викладачів.

Саме в цьому й полягає актуальність обраної психолого-педагогічної проблеми вивчення освітніх потреб слухачів системи підвищення кваліфікації щодо труднощів в оволодінні інтерактивними методами організації навчальної мовної, мовленнєвої та комунікативно-словоцентричної діяльності.

Мета статті – визначити шляхи підготовки вчителів-словесників до словоцентрично зорієнтованого навчання засобами лінгвосинергетики в межах роботи обласної творчої групи.

Формуванню нової змістовної лінії комунікативної діяльності педагога-лінгвіста сприяють: збільшення інтенсивності та щільності інформаційних потоків, у які занурені учасники освітніх процесів; збільшення кількості учасників комунікації в освітньому просторі та розвиток соціального партнерства; поява в людей нових комунікативних потреб й інтересів; розвиток нових форм і каналів трансляції освітньої інформації; необхідність у нових умовах підвищення ступеню інформативності й адресності педагогічної взаємодії [1, с. 6].

Усе це зумовлює актуальність обраної теми творчої групи, присвяченої одній з найважливіших психолого-педагогічних і лінгвометодичних проблем – формуванню й удосконаленню комунікативно-мовленнєвої компетенції учнів засобами лінгвосинергетичного підходу до словникової роботи.

Сучасний етап вивчення цієї проблеми ввібрав усі прогресивні здобутки минулого. У педагогічних системах вітчизняної та світової науки важливе місце посідають рекомендації щодо створення умов для максимально повного розкриття природних здібностей дітей, розвитку їхньої самостійності, творчої активності саме як провідних рис особистості дитини, що допомагають їй успішно і творчо освоювати навколишній світ, виражати свій внутрішній світ через різноманітні діяльності, у тому числі й мовленнєву творчість (О.В. Духнович, Я.А. Коменський, М.О. Корф, Дж. Локк, М. Монтессорі, І.І. Огієнко, О.О. Ольжич, О.О. Потебня, С.Ф. Русова, К.Д. Ушинський та ін.). Цінну методичну спадщину залишили знавці дитячої творчості М.Ф. Бунаков, Ф.І. Буслаєв, І.І. Срезневський, Л.М. Толстой, В.П. Шереметьєвський.

Засідання обласної творчої групи вчителів-словесників з теми: “Впровадження системи роботи над словом у контексті лінгвосинергетики” мають за мету: пошуки нових напрямів роботи зі словом на уроках мови, яка розвиває інтерес до слова як історико-культурного феномену та веде від відчуття слова до його пізнання засобами лінгвосинергетики.

Завдання:

- розкрити зміст і специфіку системи роботи над словом в контексті лінгвосинергетики;
- ознайомити членів творчої групи з основами лінгвосинергетики;

– з'ясувати сутність лексико-семантичного потенціалу особистості в умовах компетентісно зорієнтованого навчання;

– уточнити методичні вимоги щодо формування лінгвосинергетичного підходу в системі роботи над словом в умовах експериментальної діяльності.

Очікувані результати:

– набуття знань і вмінь щодо роботи над словом в контексті лінгвосинергетики;

– апробація розробленого науково-методичного забезпечення експериментальної діяльності вчителів-словесників щодо формування мовного, мовленнєвого, комунікативного потенціалу особистості учнів 5–9-х класів загальноосвітньої школи.

Засідання I

Тема. Лінгвістична та психологічна характеристики мовленнєво-творчої діяльності школярів.

Мета: пошуки нових напрямів роботи зі словом на уроках української мови, яка розвиває інтерес до слова як історико-культурного феномену та веде від відчуття слова до його пізнання засобами лінгвосинергетики.

1. Анкетування. Аналіз. Побудова схеми “Логіка викладення змісту засідань”.

2. Проблема лінгвосинергетичного підходу до словникової роботи в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.

3. Лінгвістична та психологічна характеристики мовленнєво-творчої діяльності школярів.

4. Аналітичний добір літератури з проблеми творчої групи.

5. Комунікативний тренінг: “Учитель-словесник як суб’єкт словоцентричної діяльності”.

Засідання II

Тема. Лінгвосинергетичний підхід до навчання мови словом (робота з текстами).

Мета: набуття знань і вмінь щодо словоцентричної роботи в контексті лінгвосинергетики.

1. Дослідження феномену філософії слова у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.

2. Лінгвосинергетичний підхід до навчання мови словом (робота з текстами).

3. Мовленнєва творчість як спосіб здійснення мовленнєвої дії в межах лексико-граматичних діапазонів ситуативного варіювання (підготовка ситуацій-спроб для лексико-граматичної роботи в межах запропонованого тексту).

4. Тренінг “Дзеркало” (підготовка ситуацій-спроб для лексико-граматичної роботи).

Засідання III

Тема. Вивчення стану організації мовленнєво-творчої діяльності в загальноосвітній школі.

Мета: уточнення методичних вимог щодо формування лінгвосинергетичного підходу в системі роботи над словом.

1. Рівень мовленнєво-творчої діяльності школярів у площині лінгвосинергетики.

2. Вивчення стану організації мовленнєво-творчої діяльності в загальноосвітній школі (аналіз педагогічної документації та анкетування вчителів).

3. Опосередковане навчання дітей мовленнєво-творчої діяльності (апробація розроблених спеціальних творчих завдань, вправ, створення мовленнєвих ситуацій, які стимулюють дитячу творчість тощо).

4. Читацький семінар як інтерактивна форма опосередкованого навчання дітей мовленнєво-творчої діяльності засобами комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту за запропонованою схемою.

Схема комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту:

I. Лексематичний рівень спілкування (в центрі аналізу – слово як двостороння одиниця в сукупності його значень та форм під час спілкування):

– місце і час спілкування; їх вплив на перебіг інтеракції: ритуальні, типові словоформи привітання, прощання, вибачення, вітання тощо;

– вербальна та невербальна характеристика каналів комунікації (*вокальний*: звуковий, слуховий; *візуальний*: зоровий; *тактильний*: дотиком; *нюховий*; *смаковий*);

– комунікативний шум і його вплив на спілкування (*фізичний*: шум мотора автомобіля, вентилятора, тиха вимова адресанта; *психічний* шум: ставлення до адресанта або адресата; неухважність слухача, заглибленість у свої думки; інтелектуальна обмеженість; *семантичний*: спілкування різними мовами; використання спеціальної термінології).

II. Лексико-семантичний рівень спілкування (аналіз лексико-семантичних варіантів слова, далі – ЛСВ слова, у контексті комунікативно-словоцентричних стратегій і тактик):

1. Виявлення комунікативно-сугестивної мети кожного з учасників спілкування. Чи змінюється впродовж інтеракції мета спілкування? Якщо так, то в чому причина?

2. Аналіз комунікативно-словоцентричної ініціативи учасників спілкування персонажів (вербальна сугестія ініціативи: радість, відчай, піднесення, бадьорість, похмурість, наполегливість, страх, розсудливість, байдужість тощо).

3. Аналіз комунікативно-словоцентричних стратегій (*комунікативно-словоцентричною стратегією* вважається умисно здійснюваний комплекс мовленнєво-мисленнєвих дій щодо планування своєї словоцентрич-

ної взаємодії зі співрозмовником для реалізації конкретної комунікативно-сугестивної мети. Практичним інструментом такої реалізації слугує *комунікативно-словоцентрична тактика*):

– *власне комунікативні*: послідовність комунікативних дій / *змістовні*: змістовне планування мети з урахуванням мовного матеріалу;

– *кооперативні*: діалоги та полілоги / *некооперативні*: суперечки, претензії, погрози, конфлікти.

4. Оцінювання учасниками комунікативно-словоцентричної стратегії один одного словами різної конотації (наприклад, слова мінорні, мажорні: прекрасні, світлі, ніжні, радісні, піднесені, бадьорі, яскраві, сильні, стрімкі, повільні, тихі, суворі, сумні, темні, важкі, тужливі, похмурі, страхотливі, лихі, сердиті, люті тощо).

5. Виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Зміна тактик (якщо це спостерігається):

– *тактики продукування* оцінного (позитивного чи негативного) значення, використовувані адресантом як суб'єктом оцінювання;

– *тактики реагування* на оцінке (позитивне чи негативне) значення, використовувані адресатом як об'єктом оцінювання.

6. ЛСВ слів для характеристик соціальних і комунікативних ролей, які реалізуються персонажами у фрагменті, який аналізується. Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування? Соціальні ролі визначаються професією, видом діяльності, статтю, віком; комунікативні ролі формуються із сукупності дій, мовленнєвих вчинків, міміки, фраз, зовнішності, одягу тощо (порадник, красень, супермен, бунтівник, діловий, знаменитість, жертва, “сіра людина” тощо).

7. Виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування (із застосуванням трансактного аналізу Е. Берна): *позиція дитини* – передбачає ведення спілкування за принципом “хочу/не хочу” за допомогою слів; *позиція батька* – передбачає ведення спілкування за принципом “роби так-то і так-то” за допомогою слів; *позиція дорослого* – зорієнтована на норми логіки, здоровий глузд, врахування реальної ситуації, бажання бути у всьому рівним з іншими за допомогою слів.

8. Характеристика типів спілкування персонажів: відкрите/закрите; ініціативне/примусове; офіційне/неофіційне; етикетне/розкуте; конфліктне/кооперативне.

9. Аналіз складових комунікативно-словоцентричного кодексу кожного учасника спілкування (“позитивні” та “негативні” слова).

III. Мовленнєвий рівень спілкування (використання слів в тому чи іншому ЛСВ слів у складі речення та тексту).

1. Мовленнєві жанри, яким віддається перевага учасниками спілкування (бесіда, розмова, суперечка, розповідь, історія, лист, записка, щоденник тощо), їх лексико-семантична організація (ключові слова, словосполучення, речення).

2. Найчастотніші типи мовленнєвих актів (*репрезентативи* або *асертиви* – зобов’язують мовця нести відповідальність за істинність слів чи висловлювань; *директиви* – змушують адресата зробити щось; *комісиви* – зобов’язують мовця виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки; *експресиви* – виражають психологічний стан, характеризують міру відвертості мовця; *декларативи* – встановлюють відповідність між пропозиційним змістом слів-символів та висловлювань та реальністю) та їх лексико-граматичне втілення (*репрезентативи* або *асертиви* – дієслова: хвалитися, скаржитися; *директиви* – опорні дієслова: запитувати, наказувати, командувати, просити, молити, радити, запрошувати; *комісиви* – мати намір, ставитися прихильно; *експресиви* – поздоровляти, просити вибачення, співчувати, привітати; *декларативи* – якщо я, то Ви).

3. Дотримання норм культури мовлення учасниками спілкування.

4. Типи мовленнєвих помилок в ідіостилі учасників спілкування.

5. Аналіз лексеми-семантичних варіантів спілкування: вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи і фігури мовлення тощо.

Заняття IV

Тема. Використання способу “образ-слово” в контексті словникової роботи.

Мета: з’ясувати сутність лексико-семантичного потенціалу особистості в умовах компетентісно зорієнтованого навчання засобами словникової роботи.

1. Загальний висновок щодо результатів виконання учнями 5–9-х класів мовленнєво-творчих завдань у процесі вербалізації образів (лінгвосинергетичний підхід до використання способу “образ-слово” в контексті словникової роботи).

2. Творчі роботи учнів 5–9-х класів з урахуванням лінгвосинергетики.

3. Аналіз анкетування вчителів з проблеми творчої групи.

4. Самодіагностика комунікативно-словоцентричного потенціалу особистості.

5. Соціально-педагогічний тренінг “Словникова скарбниця”.

Висновки. Таким чином, робота обласної творчої групи “Впровадження системи роботи над словом в контексті лінгвосинергетики” в складі: С.В. Вілінської (ліцей “Творчість” м. Мелітополь); Л.В. Денисенко (Преображенський НВК № 2 “Школа-дитсадок”); І.П. Іванової (НВК № 103 Комунарського РВО); О.П. Конкової (Запорізький ліцей № 10); Л.В. Корчевої (ЗОШ № 75 Заводського РВО); Л.О. Коса (ЗОШ № 90 Комунарського РВО); Ю.В. Науменко (ЗОШ № 24 м. Мелітополь); Л.В. Передерій (НВК № 1 м. Енергодар); Н.В. Погорєлової (багатопрофільний ліцей № 99 м. Запоріжжя Хортицького РВО); І.І. Фомич (багатопрофільний ліцей № 99 м. Запоріжжя Хортицького РВО); Н.І. Яремчук (Оріхівська гімназія № 1 “Сузір’я”) дійшла таких висновків.

Словоцентричне навчання мови на засадах лінгвосинергетики передбачає дотримання певних принципів навчання, таких як:

- комунікативний принцип – слово має вивчатися в структурі тексту як один з важливих компонентів, використовуваний у мові згідно з цілями й умовами спілкування;
- системний принцип – передбачає використання в певній послідовності взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих слів-образів і текстів;
- принцип інтеграції знань учнів через наукові тексти, використувані у викладанні різних навчальних предметів;
- принцип випереджального навчання важким розділам шкільного курсу мови – поетапне вивчення складного лінгвістичного матеріалу з використанням ряду взаємопов'язаних текстів;
- принцип виховуючого навчання – створення за допомогою текстів і власної мовленнєвої діяльності навчально-мовленнєвих, що навчають, і мовленнєво-мисленнєвих ситуацій, що відображають громадські норми і правила мовної поведінки.

Література

1. Колесникова И.А. Коммуникативная деятельность педагога : учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.А. Колесникова ; [под ред. В.А. Сластёнина]. – М. : Академия, 2007. – 336 с.

ЛЕБЕДЄВА В.В.

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У процесі навчально-пізнавальної діяльності закладається підґрунтя певних знань, умінь, навичок, цінностей професійної діяльності, відбувається розвиток особистості студента завдяки розкриттю його потенційних можливостей, формується соціально якісна відповідність потребам суспільства: бути моральним, високопрофесійним, конкурентоспроможним фахівцем. Результативність навчально-пізнавальної діяльності виражається в професійному статусі майбутнього фахівця.

Навчально-пізнавальна діяльність визначає професійне становлення студента (його статус), набуття ним професійно важливих знань, умінь і навичок, його особистісне зростання як фахівця (формується соціально-професійний аспект “Я-концепції”).

Отже, навчально-пізнавальна діяльність сприяє формуванню професійного статусу майбутнього вчителя. Вона є провідною діяльністю студента в процесі професійної підготовки. І якщо ця діяльність значуща для студента, то більш продуктивною і результативною вона є.

Мета статті – розглянути суть навчально-пізнавальної діяльності як підґрунтя формування професійного статусу майбутнього вчителя.

Загальновідомо, що розвиток особистості здійснюється в діяльності, що є специфічною людською формою активного ставлення до навколиш-